

5.

Словаччина – боротьба за демократію, економічне процвітання та емансипацію в міжнародних відносинах

Петер Терем

Вступ. Холодна війна закінчується між 1980-ми і 1990-ми роками розпадом централізованої планової системи, завдяки якій також «упали» всі тоталітарні режими в Європі. 1989 рік став найбільшим геополітичним землетрусом у регіоні, який сформував особливість невеликих держав. Залізна стіна впала, процес демократизації суспільства почався і відмінність між мовноспокійними народами починає поляризуватися.

Результатом цього є розпад трьох багатонаціональних держав – СРСР, Чехословаччини та Югославії. Східно-Центральна смуга Європи розколюється на малі держави за національними особливостями. Більшість цих країн налічує декілька десятків квадратних кілометрів площі з менш ніж 5 мільйонами жителів. Це заважає створенню будь-яких централізованих регіональних сил, тож країни змушені шукати нові гарантії своєї безпеки.

Швидке припинення дії Варшавського договору і РЕВ (Ради економічної взаємодопомоги) 1991 року означало радикальну зміну, що потрясла стабільність країн. У поєднанні з загостреними трансформаційними змінами це призвело до тимчасової дестабілізації Польщі, Чехословаччини й Угорщини (а також Румунії, Болгарії і т.д.).

Саме зараз, майже через три десятиліття політичних та економічних змін, доцільно переглянути й оцінити події цього періоду. Звісно, повернення до колишньої системи здається малоймовірним, а успіх консолідованої демократії далекий від реальності більшості країн Центральної і Східної Європи. Небезпечний підйом популізму, націоналізму, ксенофобії, культурної й інформаційної війни і свавілля корупції є лише одними з найбільш акцентованих ознак щодо відсутності загального блага, яке поширює суспільство.

Політичні причини поділу Чеської і Словацької Федеративної Республіки (ЧСФР). Після розпаду тоталітарних організацій у Чехословаччині, який відбувся під впливом студентських протестів разом з іншими соціальними класами в листопаді 1989 р., розпочалися нові політичні й економічні трансформації. Період перетворення (трансформації) зосереджений на переході від тоталітарно-комуністичного режиму до ліберально-демократичної політичної системи, а також від централізованої планової економіки до ринкової. Стрімко політична і конституційна система набула характеру парламентської системи. Була прийнята Хартія основних прав і свобод.

Політичний і соціально-економічний розвиток країни в новій демократичній системі неможливий без ознайомлення з основними учасниками подій – політичними партіями. Вони визначили курс країни, правотворчості і заходів, які вживають уряди окремих країн на основі коаліційних угод.

У середовищі Словаччини було підтверджено, що якість демократичного політичного середовища або її відсутність значно залежить від якості політичних партій. Розвиток демократії перебував під впливом таких факторів, як цивілізаційне тло, соціально-культурний розвиток, історичний досвід, традиції і зовнішні чинники.

У червні 1990 року відбулися перші незалежні парламентські вибори. Перші незалежні вибори Національної ради Чехії виграв *Občianske Fórum* (OF, Громадянський форум) (49,50%); у Словаччині *Verejnost' proti násiliu* (VPN, Суспільство проти насильства)

отримала більшість голосів (29,35%), а *Kresťanskodemokratické hnutie* (KDH, Християнсько-демократичний рух) посів друге місце (19,21%), далі йшли *Slovenská národná strana* (SNS, Словацька національна партія) (13,94%), *Komunistická Strana* (KSS, Комуністична партія) (13,35%) і угорська коаліція – ESWMK (МК, 8,66%). (згідно з даними Статистичного управління Словацької Республіки 2018 року).

У Федеральній асамблеї *Občianske Fórum* і VPN отримали найбільшу підтримку.

Мар'ян Чальфа (VPN) став прем'єр-міністром федерального уряду. В уряді Словаччини два прем'єр-міністри були змінені – Владімір Мечіар (у квітні 1991 року), а потім Ян Чарногурський (KDH). Франтішек Міклошко став головою Національної ради Словаччини.

5 серпня 1990 року Вацлав Гавел був обраний президентом ЧСФР. Однак унаслідок невдалого рішення скоротити звичний офісний період від чотирьох до двох років була ускладнена можливість політичних еліт вирішувати головні політичні, економічні та соціальні проблеми, включно з питаннями державного права.

Нова свобода і демократія почала розвивати дискусії, табуовані або маргіналізовані в попередніх десятиліттях. Унаслідок багато проблем, якими тривалий час нехтували, сплили на поверхню. Питання щодо позиції Словаччини в стосунках із Чехією заклало вектор у майбутньому розвитку відносин. Воно було викликане «війною дефіса». Навесні 1990 р. президент В. Гавел запропонував змінити назву держави під впливом нових обставин; офіційна назва ЧССР утратила прикметник «соціалістична». Словаки закликали об'єднати назви держав дефісом: Чехо-Словаччина, однак чехи вимагали зберегти традиційну назву.

Цей конфлікт полягає в тому, що словаки сприймали державу як поєднання двох окремих країн (історично, Словаччина не була частиною Чеського королівства), а чехи – цілісною, ідентифікуючи себе чехословаками. Компромісу досягли завдяки новій назві – Чеська і Словацька Федеративна Республіка. Чехи продовжували писати назву країни Чехословаччина без дефіса, а словаки, своєю чергою, використовували дефіс. Затвердили також новий держав-

ний герб, який складався з чотирьох полів: двох чеських і двох словацьких, діагонально розташованих одне навпроти одного¹.

Інший конфлікт був пов'язаний із розподілом повноважень між федеральним урядом і двома республіками. Компромісу досягли шляхом, так званого закону компетенцій, який розподілив повноваження між федеральними і республіканськими органами, зменшивши силу федеральних законів і інститутів.

Нова конституція стала третьою проблемою для держав. Перемовини тривали 16 місяців, і, як результат, парламент республіки представив рішення в лютому 1992 року. 20 членів Словацької національної ради (SNC) не змогли схвалити запропоновану пропозицію шляхом голосування від 10 до 10.

Чеська національна рада відмовилася продовжувати переговори. Згоди щодо принципів державної правової системи між державами не відбулося².

«Критичні вибори» 1992 року та їх наслідки. Існувало кілька різних поворотів у політичному розвитку 1989 року. Усі незалежні вибори в 1990-х роках можна охарактеризувати як «критичні вибори», які зображують переломні моменти в політичному розвитку держав.

Політична еліта була особливо зосереджена на виборах червня 1992 року. Питання державного права посідало важливе місце у виборчій кампанії, проте його не було чітко сформульовано й обговорено до виборів.

Результати виборів у червні 1992 року визначили подальший розвиток системи державного законодавства.

До Словацької національної ради пройшли: *Hnutie za demokratické Slovensko* (HZDS, Рух за демократичну Словаччину), отримавши перемогу (37,26%), *Strana demokratickej ľavice* посіла друге місце (14,70%), далі – KDH (8,89%), SNS (Словацька національна партія, 7,93%) і Угорська коаліція (7,42%) (згід-

¹ Kováč D., *Dejiny Slovenska*, Bratislava: Nakladatelství Lidové noviny. 1998, p.316-323,331-334, 337-338.

² Kováč D., *Dejiny Slovenska*, Bratislava: Nakladatelství Lidové noviny. 1998, p.316-323,331-334, 337-338.

но з даними Статистичного управління Словацької Республіки, 2018 р.); у Чехії перемогла *Občianska demokratická strana* (ODS, Громадянська демократична партія). У Чехії праві партії отримали більшість, тоді як у Словаччині переможці належали до центристських, лівих поглядів і національно-орієнтованих партій (HZDS).

Незважаючи на те, що можна було створити дієві федеральні державні органи, технічно це вимагало прагматичного підходу й бажання розділити країну. Лідери обох партій-переможців, Владімір Мечіар (HZDS) і Вацлав Клаус (ODS), стали прем'єр-міністрами уряду республіки. Очікувалося, що вони разом із федеральним урядом і федеральним парламентом створять умови та законні межі для розподілу країни.

3 липня 1992 року кандидат у президенти Вацлав Гавел не отримав необхідної більшості голосів. 17 липня Словацька національна рада проголосила Декларацію незалежності словацької нації (зі 150 членів 113 проголосували «за», 24 – «проти» і 10 утрималися). Після обрання президента Чеської і Словацької Федеративної Республіки Вацлав Гавел пішов у відставку. Конституція Словацької Республіки була затверджена 1 вересня 1992 року і набрала чинності 01.10.1992³.

Провідна політична еліта була не зацікавлена шукати компроміс, щоб підтримувати цілісність держави, незважаючи на те, що опитування громадської думки засвідчили, що більшість громадян не хоче розподілу Чехо-Словаччини. Це призвело до рішення проголосувати згідно з конституційним законом щодо поділу Чехо-Словаччини на Чеську та Словацьку Федеративну Республіку. Результати були представлені на Федеральній асамблеї, яка прийняла закон 25.11.1992. Референдум про систему державного права не відбувся, бо це загрожувало втратити лідерські позиції, отримані на виборах у червні.

01.01.1993 Чехо-Словаччина була розділена на Чеську Республіку та Словацьку Республіку. Поділ Чехо-Словаччини Європа сприйняла з глибоким розумінням. Незважаючи на нову ситуа-

³ Kováč D., *Dejiny Slovenska*, Bratislava: Nakladatelství Lidové noviny. 1998, р.316-323,331-334, 337-338.

цію, тісна співпраця між чехами і словаками, як народів із надзвичайно близькими стосунками, триває і донині й розвивається в усіх царинах політики, економіки, освіти та культури⁴.

Політичний розвиток після відхилення Словаччини від демократичного шляху. Внутрішньополітичний і економічний розвиток у першому десятилітті існування незалежної Словацької Республіки був відзначений боротьбою за демократичний характер країни з успішною ринковою економікою і прозахідною орієнтацією.

До 1993 року відбувалася боротьба за національну ідентичність, сецесію, економічну трансформацію з нетолерантним і досить недемократичним стилем керівництва прем'єр-міністра Влдімір Мечіара, що значно розділило політичні еліти Словаччини. Була самопроголошена «цивільно-демократична» опозиція, щоб боротися з націоналістичним популізмом HZDS Влдіміра Мечіара. Вона складалася спочатку з колишніх федералістів, сепаратистів і опортуністів, які програли боротьбу за владу Влдімірові Мечіару⁵.

Ідея типового змагання між правими, центристськими та лівими партіями була досягнута лише частково. Суперництво не відбувалося на рівні цінностей і ідей; воно перетворилося на боротьбу за владу лідерів, політичних стилів, етнічних і національних питань, концепцій нації та держави (етнічного проти цивільного), а також відносин щодо поділу ЧСФР. До основних політичних блоків увійшли правоцентристські, ліві й націонал-популістські партії. Їхні взаємодії визначили створення урядових коаліцій. Взаємодія між окремими сторонами в межах блоків додатково сформувала політику, сприйняту урядовими коаліціями⁶.

⁴ Terem P. Slovakia in Central Europe – geopolitical aspects. chapter 1., Terem P., Čajka P., Rýsová L., *Slovakia in geopolitical and geo-economic context*, Praha: Professional Publishing, 2015, pp. 6-38.

⁵ Szomolányi S., Slovakia between Eastern and Central European Ways of Transition, Dvořáková V. (ed), *Success or Failure? Ten years after*. Praha: Česká společnost pro politické vědy, Slovenské združenie pre politické vedy, 1999, pp.28, 34.

⁶ Mesežnikov G., Politické strany a stranická politika po Novembri '89, Bútora M., Kollár M., Mesežnikov G., Bútorová Z. (eds.), *KDE SME? Mentálne mapy*

Після виборів 1992 р. HZDS побудував уряд із мовчазною, а згодом із відкритою підтримкою SNS (Словацької національної партії). У промові перед Новим 1994 роком президент Міхал Ковач запропонував створити широку коаліцію для того, щоб подолати нестабільність політичних партій. Члени HZDS широко критикували президента. З іншого боку, президент критикував їх за концентрацію влади у своїх руках під час парламентської промови в березні 1994 року.

Групи поміркованих політиків уже відійшли до однієї зі сторін, частина з них створила ліберальну *Demokratická únia* (DÚ).

У березні 1994 року урядова коаліція втратила більшість у парламенті й уряд Владіміра Мечіара поступився урядові Йозефа Моравчика, чия коаліція складалася з членів DÚ (Демократичного союзу), KDH (Християнсько-демократичного руху) і SDL (Партії лівих демократів). Завдяки угорським партіям коаліція отримала достатню підтримку. Умова, згідно з якою SDL увійшла в коаліцію, полягала в тому, що парламентські вибори повинні відбутися в жовтні 1994 року (підтримка SDL тоді зростала).

На виборах 1994 року переважав HZDS / Рух за демократичну Словаччину, який отримав 34,96% голосів. SDL / Партія лівих демократів (ця чотирипартійна коаліція відома як *Slobodná voľba* / Вільний вибір) зазнала поразки, ледь отримавши достатньо голосів (10,41%), щоб увійти до парламенту; поріг був 10% для чотирьох партійних коаліцій. MK / Угорська коаліція – 10,18%, KDH / Християнсько-демократичний рух – 10,08%, DÚ / Демократичний союз – 8,57%, ZRS / Союз працівників Словаччини – 7,34% і SNS / Словацька національна партія – 5,40% (згідно з даними Статистичного управління Словацької Республіки, 2018 р.).

Результати парламентських виборів 1994 року привели до влади ще одну коаліцію на чолі з Владіміром Мечіаром, яка складалася з HZDS, SNS і лівих / популістів ZRS. ZRS мали конфлікт із SDL' щодо ставлення партій до робітничого класу і його інтересів. Опозиція в особі KDH, DÚ, SDL' і Угорської партійної коаліції підтверджувала свою лояльність щодо демократичних ціннос-

Slovenska. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, Kalligram, 2010, pp. 44-45, 47-48, 50, 56, 57, 59.

тей, верховенства закону, а також огиду до авторитаризму. Поділ партійної системи на демократичні й авторитарні партії істотно вплинув на розвиток упродовж 1994–1998 рр.

Вибори 1994 року засвідчили політичний регрес і відмову Словаччини йти шляхом трансформації на прикладі Угорщини, Чехії та Польщі. Це відхилення було визначено в структурних характеристиках політичних партій, елітній конфігурації і політичній культурі Словаччини⁷. Національно-популістські партії в коаліції підтримували авторитарний підхід до влади, який вважають конфліктним щодо ліберально-демократичних цінностей. Це зумовило обмеження вільних демократичних виборів, стримало соціально-економічні реформи та призвело до контролю економіки і приватизації.

Приватизація стала одним із нестабільних питань серед політичних прихильників урядової коаліції, тому завдання було покладено на Національний фонд майна. Коаліція «нападала» на президента Міхала Ковача, лишивши його декількох компетенцій, зокрема права обирати керівника секретної служби (SIS)⁸. У серпні 1995 року сина президента викрали. У справі було змінено двоє слідчих, згодом убито чоловіка, пов'язаного з головним свідком викрадення.

Урядова коаліція контролювала всі ключові пости й комітети в парламенті, а також основні державні засоби масової інформації. Були спроби вигнати DÚ з парламенту, звинувативши її в підробленні петиційних листів, що допомогли партії перемогти на виборах у жовтні 1994 року. Секретна служба працювала без парламентського контролю. Майбутній референдум було зіпсовано.

Такий розвиток хвилював демократичну частину суспільства, а також США і країни ЄС. Урядова коаліція позитивно не реагувала на дипломатичні заходи, ужиті ЄС і США. Тому ЄС вибрав

⁷ Szomolányi S., Does Slovakia Deviate from the Central European Variant of Transition?, Szomolányi S., Mesežnikov G. (eds.), *Slovakia: Parliamentary Elections 1994. Causes-Consequences-Prospect.* Bratislava: Slovak Political Science Association and Friedrich Ebert Foundation, 1994.

⁸ Kováč D., *Dejiny Slovenska*, Bratislava: Nakladatelství Lidové noviny. 1998, p.316-323,331-334, 337-338.

різкий демарш, указавши на конфлікт між практиками урядової коаліції та демократичними стандартами в країнах Євросоюзу. Невиконання демократичних стандартів стало причиною, через яку Словаччину не запросили вступити до НАТО і ЄС разом зі своїми сусідами (Чехією, Угорщиною, Польщею). Як це не парадоксально, урядова коаліція оголосила про зацікавленість вступити до НАТО і ЄС, незважаючи на створення умов, за яких така інтеграція була неможлива.

Насправді, орієнтація зовнішньої політики Словаччини до ЄС і НАТО має життєво важливе значення для держави. Прозахідний вектор зовнішньої політики Словаччини ні специфічний, ні широкий згідно з історичним контекстом. Західна орієнтація належить до основних характеристик політичного і громадського життя країн Центральної Європи, які отримали основні цивілізаційні імпульси з Заходу. Ставлення до Заходу належить також до якості демократії, відносин країни і стандартів суспільного життя.

Розірвавши зв'язки із Заходом і повернувшись у бік Сходу (російської анексії Польщі, Османської анексії Угорського королівства, радянської анексії Центральної Європи), держава демократизувалася неймовірно повільно⁹.

Формування ліберального демократичного режиму після здобуття незалежності істотно залежить від зовнішніх акторів, зокрема НАТО і ЄС. На своїй сесії в Копенгагені 1993 року Європейська комісія встановила основні вимоги членства для країн-кандидатів. З-поміж них: стабільність інститутів, які гарантують демократію, верховенство права, захист прав людини і меншин, тобто ліберально-демократичного політичного режиму; існування ринкової економіки і здатність приймати і виконувати нормативно-правову базу Європейських співтовариств (*acquis communautaire*). Виконання цих вимог стало елементарною передумовою до переговорів про вступ до ЄС.

Словаччина цілковито провалила виконання всіх критеріїв за повноважень Владіміра Мечіара (урядова коаліція HZDS, SNS і

⁹ Drulák P., *Slovensko, Česko a Západ. Zahraničná politika*, <http://zahranicnapolitika.dennikn.sk/slovensko-cesko-a-zapad/>

ZRS) упродовж 1995–1998 рр., що призвело до рішення не запрошувати Словачку Республіку на переговори про вступ до ЄС на вищому рівні, що відбулися в Люксембурзі в грудні 1997 року.

Було очевидно, що в 1994–1998 роках урядова коаліція ставить під загрозу демократичні основи держави, її права та сприяє ескалації, поляризації суспільства, ведучи Словаччину в міжнародну ізоляцію. Ідучи поставленим шляхом, Владімір Мечіар створював нову державу. Це була цілеспрямована спроба ввести авторитарне правління¹⁰.

Перешкоди референдуму в травні 1997 року мали важливе значення в ініціюванні позитивних змін. Події відбувалися за ініціативою опозиції, яка закликала до референдуму щодо прямих парламентських виборів. Ніхто не міг очікувати, що замість того, щоб провести безпосередньо вибори президента, петиція призведе до зірваного референдуму, наслідок якого був контрпродуктивними для прем'єра-міністр Владіміра Мечіара і, навпаки, сприятливим для демократичних гравців. Лідери опозиції дізналися, як лобіювати власні інтереси для політичних змін у країні¹¹.

Населення поступово підтримувало демократичні принципи ще в 1997 році, і цей політичний і соціально-культурний поштовх підтвердила електоральна поведінка більшості громадян на виборах 1998 року.

Підтримка демократичних принципів. 1998 року HZDS / Рух за демократичну Словаччину виграв вибори (27,00%), за ним ішла прозахідноорієнтована SDK / *Slovenská demokratická koalícia* / Словацька демократична коаліція (26,33%). SDE / Партія лівих демократів посіла третє місце (14,7%), потім – SMK / Угорська коаліційна партія (9,12%), SNS / Словацька національна партія (9,07%) і SOP / *Strana občianskeho porozumenia* / Партії грома-

¹⁰ Holec R., Dvadsať rokov pohľadom historika, Bútora M., Mesežnikov G., Bútorová, Kollár M., *ODKIA! A KAM. Dvadsať rokov samostatnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, Kalligram, 2013, p. 11.

¹¹ Szomolányi S., Slovakia between Eastern and Central European Ways of Transition, Dvořáková V. (ed), *Success or Failure? Ten years after*. Praha: Česká společnost pro politické vědy, Slovenské združenie pre politické vedy, 1999, pp.28, 34.

дяньського порозуміння (8,01%) (згідно з даними Статистичного управління Словацької Республіки, 2018 р.).

Результати парламентських виборів 1998 року засвідчили, що електорат віддає перевагу іншому політичному стилю і бажає країні стати членом європейської родини, яка цінує свободу, демократію, ринкову економіку і верховенство закону.

Після парламентських виборів, що відбулися у вересні 1998 року, широка коаліція створила новий уряд із партій демократичної орієнтації SDK, SDL, SMK і SOP, який очолив Мікулаш Дзурінда. Його мета була подолати невдачі переговорів про вступ до ЄС. Після парламентських виборів осені 1998 року, місцевих виборів і виборів президента (Рудольфа Шустера обрано президентом) 1999 року було відновлено стабільність демократичної політичної системи та державного розвитку.

Незважаючи на побоювання, що В. Мечіар із HZDS використовує неконституційні засоби захоплення влади після поразки на виборах 1998 року, другий мирний переворот продемонстрував, що принаймні дві основні групи лідерів у Словаччині «прихильники демократії, які готові підтримувати демократичні цінності, навіть програвши вибори»¹².

У контексті приєднання внесли найважливішу поправку до Конституції Словацької Республіки, прийнятої Національною радою Словацької Республіки 23.02.2001.

Приєднання побічно вплинуло на функціонування держави через реформування державного управління. Упродовж 1991–2001 рр. партійна система Словацької Республіки зазнала змін, які мали ключове значення для подальшого політичного розвитку і парламентських виборів 2002 року. Спроба SDK перетворитися в правоцентристську політичну партію не вдалася. 2000 року прем'єр-міністр Мікулаш Дзурінда очолив нову політичну партію SDKU / Словацький демократичний і християнський союз, яка повинна

¹² Huntington S., *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman: University of Oklahoma Press, 1993; Szomolányi S., *Slovakia between Eastern and Central European Ways of Transition*, Dvořáková V. (ed), *Success or Failure? Ten years after*. Praha: Česká společnost pro politické vědy, Slovenské združenie pre politické vedy, 1999, pp.28, 34.

була стати майданчиком для об'єднання правоцентристських політичних сил. Ліберальний DÚ / Демократичний союз об'єднався з SDKU / Словацьким демократичним і християнським союзом, створивши передумови для появи нової ліберальної партії – ANO / *Aliancia Nového občana* / Альянсу нового громадянина.

Роберт Фіцо пішов із поста віце-голови SDL / Партії лівих демократів задля створення нової партії Smer / Курс. Вона домінувала впродовж декількох років здебільшого завдяки своїй здатності залучати виборців, незадоволених ліберальною соціально-економічною орієнтацією країни.

Результати парламентських виборів 2002 року дозволили пройти коаліції правоцентристських партій (SDKU, KDH, SMK, ANO). HZDS виграв вибори знову, проте залишився ізольованим, із нульовим потенціалом коаліції. Не вдалося створити уряд із більшості в парламенті. HZDS / Рух за демократичну Словаччину отримав більшість голосів на парламентських виборах (19,50%), потім SDKU – 15,09%, SMER – 13,46%, SMK – 11,16%, KDH – 8,2%, ANO – 8,0% і KSS – 6,3% (згідно з даними Статистичного управління Словацької Республіки, 2018 р.).

Число голосів, які отримали правоцентристські політичні партії (SDKU, KDH, SMK, ANO), давало змогу створити коаліцію, базуючись на політичних партіях, орієнтованих на європейську інтеграцію. Цей результат підтвердив реформаторську політику 1999–2002 рр. Результати виборів однозначно засвідчили бажання виборців завершити інтеграцію до ЄС і НАТО. Під час правління правоцентристських політичних партій Словацька Республіка стала членом ЄС і НАТО, загалом інтегрувавшись у зону євроатлантичної цивілізації.

Певні зрушення в суспільних настроях віддзеркалені в тому, що Івана Гашпаровича, колишнього високопоставленого члена HZDS, було обрано президентом Словацької Республіки. 2004 року його кандидатуру підтримали HZDS, SNS і SMER. Водночас, ліберальні вибори були зірвані через зіткнення в урядовій коаліції. Після виборів 2016 року наступну урядову коаліцію створили SMER, HZDS і SNS.

Внутрішні конфлікти між партіями, вихід декількох членів-засновників SDKU, яку пізніше перейменували на SF / *Slobodné Fórum* / Вільний форум, а також те, що ANO покинув урядову коаліцію, призвели до ситуації, у якій урядові Мікулаша Дзурінди довелося шукати підтримку в опозиційних депутатах. Опозиція використовувала ці обставини, щоб звинуватити уряд у політичній корупції. За півроку до закінчення терміну повноважень KDH також покинув урядову коаліцію. Унаслідок уряд Мікулаша Дзурінди розпустився, а дострокові вибори оголошено на червень 2006 року. Їх результати принесли ще один істотний поворот у внутрішньополітичному розвитку Словаччини.

Економічна трансформація Словаччини: теорія і практика. До найбільш важливих політичних і економічних процесів ХХ століття належить економічна та політична трансформація з погляду масштабності й інтенсивності.

Було помилково вважати, що посткомуністичні уряди добровільно залишать свої позиції у сферах впливу на економічне життя країни. Контроль суспільства в період рідкісної історичної можливості приватизувати державний сектор був недооцінений. Економічна структура, успадкована від епохи соціалізму, була абсолютно непридатна для нового ринкового середовища. Установи, які дали б змогу підвищити конкуренцію і ринкові умови, були відсутні¹³.

Для формування нової стратегічної позиції Словаччина в 1991–1992 роках повинна була виконати 4 ключові завдання як ключ до успіху:

- Вишеградську декларацію підписали в Вишеграді, на півночі Угорщини, 15.02.1991 президенти ЧСФР і Польщі, а також прем'єр-міністр Угорщини;
- трансформація програми OECD Partner Transformation, до якої були запрошені три вищезгадані країни;
- двосторонні Європейські угоди про приєднання європейських співтовариств були підписані 16.12.1991.

¹³ Morvay K., Celkový makroekonomický vývoj, Marcinčin A., Beblavý M. (ed.), *Hospodárska politika na Slovensku 1990-1999*, Bratislava: SFPA, Centrum pre spoločenskú a mediálnu analýzu, INEKO, 2000, pp.19, 20, 27, 34, 35, 39- 41, 45, 46.

– CEFTA – Центрально-Європейську угоду про вільну торгівлю підписали в Кракові 21.12.1992 міністри, відповідальні за іноземні справи; число країн Вишеградської групи збільшилася до чотирьох: Польща, Угорщина, Словаччина і Чехія¹⁴.

Незабаром стало зрозуміло, що нова політична еліта не готова до моделі державного перетворення, яка відповідає тенденціям розвитку в Європі та інших країнах першого світу. Це також зумовлено тим, що освіту, науку, охорону здоров'я та навколишнього середовища, розвиток транспорту й інформаційних технологій недооцінили. Період між 1989 і 1993 роками був відзначений відсутністю концепції, наявністю емоційності й нездатності зрозуміти, що змінювати потрібно різні рівні одночасно, насамперед, ментальний. Трансформація заплуталася в економічних і соціальних труднощах.

Загальне розуміння і хід трансформації різко обговорювали в Словаччині. На початковому етапі реформи тодішнє політичне керівництво Чехословаччини вирішило використати «шокову терапію». У контексті ідей економічного неолібералізму потрібно було зробити кроки з реформуванням відразу, щоб ситуація надалі не почала розвиватися в деструктивному для держави ключі: коли правила планової економіки були більш дисфункційними, а правила ринкової економіки ще не були виконані в повному обсязі. Досягненням цього етапу стало припинення інфляційного шоку через відкрити відмову від зростання цін, ослаблення економічних показників, вищого рівня безробіття і зниження реальної заробітної плати.

Хоча прогнози (див. Меморандум про економічну політику на 1991 р.) показують 5% спаду виробництва, сукупне падіння ВВП у Словаччині з 1989 до 1993 року досягло приблизно 25%¹⁵. Зрос-

¹⁴ Kosír I., Rosenberg M., Výzvy nových foriem inštitucionálnej integrácie – integrácie vyššieho rádu a flexibilnej integrácie, *Nové obchodnopolitické prostredie SR a ČR po vstupe do EÚ. Zborník z 5. medzinárodnej vedeckej konferencie Česko a Slovensko v medzinárodnom obchode a podnikaní. Bratislava 8.apríla 2005*, Bratislava: Ekonóm, 2005, p. 114.

¹⁵ Morvay K., Celkový makroekonomický vývoj, Marcinčin A., Beblavý M. (ed.), *Hospodárska politika na Slovensku 1990-1999*, Bratislava: SFPa, Centrum pre spoločenskú a mediálnu analýzu, INEKO, 2000, pp.19, 20, 27, 34, 35, 39–41, 45, 46.

тання безробіття (1990 р. – 1,6%, 1992 р. – 10,4%, 1993 р. – 14,4%)¹⁶ і збільшення соціальних проблем дало змогу багатьом словацьким економістам критикувати процес реформ. Народне невдоволення виявилось під час парламентських виборів 1992 року. У Чехії праві виграли вибори, а в Словаччині основними сторонами були центральні, ліві крила, націоналістично налаштовані.

Словацьке членство в ЄС і НАТО: стабілізаційно-інтеграційне зростання. У грудні 2002 року на саміті в Копенгагені було вирішено, що 10 із 12 країн-кандидатів буде запрошено вступити в ЄС як майбутніх членів. 2004 року Словаччина стала членом ЄС і НАТО. Було очевидно, що політична стабільність і постійні реформи необхідні для подальшого зростання економіки Словаччини. У другому десятилітті ХХІ сторіччя Словаччина була здатна успішно завершити свою трансформацію. Вступ до ЄС вплинув на поліпшення політичного клімату, гармонізації законодавчого середовища, суворіших екологічних стандартів і норм щодо захисту прав споживачів. Це поліпшило позиції Словаччини на світовому ринку, на якому також стрімко зростає кількість іноземних інвесторів, що загалом інвестували в автомобільну промисловість. У Словаччині збільшився іноземний капітал. Це викликало позитивний розвиток, зростання продуктивності праці, заробітної плати і загальної конвергенції до рівня ЄС¹⁷.

Вступивши до ЄС, Словаччина розпочала новий етап свого розвитку, який супроводжує низка політичних і економічних наслідків. Насамперед окремі повноваження в політичних і економічних царинах було передано загальним інституціям із наднаціональними повноваженнями. Однак, після вступу до ЄС держави-члени зберігають свою політичну незалежність і суверенітет¹⁸.

¹⁶ Marcínčin A., Beblavý M.(ed.), *Hospodárska politika na Slovensku 1990-1999*, Bratislava: SFPA, Centrum pre spoločenskú a mediálnu analýzu, INEKO, 2000.

¹⁷ Terem P. Slovakia in Central Europe – geopolitical aspects. chapter 1., Terem P., Čajka P., Rýsová L., *Slovakia in geopolitical and geo-economic context*, Praha: Professional Publishing, 2015, pp. 6-38.

¹⁸ Rýsová L., Dobřík M., Čajka P., *Stratégia Európa 2020 a plnenie jej cieľov v podmienkach Európskej únie a Slovenskej 8. kapitola, Zahraničná politika Slovenskej republiky v rámci vybraných oblastí vonkajšej činnosti Európskej 1. vyd.*, Banská

Головним чинником політичного й економічного розвитку Словацької Республіки після 2004 р. були реформи та зміни задля наближення до системи управління на рівні ЄС. 17 червня 2006 року відбулися парламентські вибори й було створено нову урядову коаліцію на наступний чотирирічний період. SMER-SD переміг із 29,14% голосів, потім – SDKU-DS (18,35%), SNS (11,73%), SMK (11,68%), ĽS-HZDS (8,79%) і KDH (8,31%) (згідно з даними Статистичного управління Словацької Республіки, 2018 р.).

Коаліційну угоду між лівими і націоналістичними партіями було поділено між SMER-SD, ĽS-HZDS і SNS. Уряд почав діяти з 4 липня 2006 року під керівництвом Роберта Фіцо. Головно він був орієнтований на декларації відповідності до принципів демократії, верховенства права, поваги до основних права людини в усіх основних аспектах, поваги до прав меншин, дотримання Конституції і демократичного законодавства.

Уряд також підтримав внутрішній розвиток порядку, безпеки і стабільності держави. Зовнішня політика була спрямована на підвищення ступеня ефективності міжнародного політичного і економічного співробітництва. Це відбувалося загалом завдяки участі Словацької Республіки в структурах ЄС і НАТО, а також інших міжнародних організацій і установ (згідно із Заявою політики уряду СР, 2006). У 2006 і 2007 роках для глобального економічного середовища характерні безперервні й відносно високі темпи економічного зростання. У другій половині 2007 року глобальний економічний розвиток постраждав від кризи на фінансовому ринку, а також від несприятливого прогнозу щодо економічного розвитку США (згідно з Річним звітом NBS, 2006, 2007).

У 2006 і 2007 роках Словаччина економічно зростала загалом за рахунок надходження прямих іноземних інвестицій, а також завдяки збільшенню внутрішнього і зовнішнього попиту. Порівняно з 2006 р ВВП зріс на 11,6% (Річний звіт NBS, 2007). Прискорення росту ВВП зумовлено декількома чинниками: збільшення виробничих потужностей здебільшого в промисловості під впливом прямих іноземних інвестицій, зокрема в автомобільну про-

мисловість і електротехніку. Сприятливий динамічний розвиток економіки спричинив зростання рівня зайнятості та продуктивності роботи.

Що стосується грошово-кредитної політики, то було вжито заходів для задоволення критеріїв, необхідних для створення стабільного бюджетного та грошово-кредитного середовища, пов'язаного з приєднанням до ЄС (Річний звіт NBS, 2006). 2008 року Словацький економічний розвиток постраждав від світової фінансової кризи. Порівняно з попереднім роком, темпи економічного зростання знизилися на 4%, а зростання було зумовлене здебільшого внутрішнім попитом.

2008 року зростання економіки знизилося з 9,3% в першому кварталі до 2,5% в четвертому кварталі (Річний звіт NBS, 2008). Падіння економічної активності Словаччини віддзеркалено здебільшого на ВВП. У період із 2008 по 2009 рік ВВП упав на 4,7% (Річний звіт NBS, 2009). 2009 року був прорив в економіці Словаччини: на 1 січня 2009 року Словацька Республіка стала частиною єврозони – простору, який використовує євро як єдину валюту в готівкових і безготівкових платежах. На підставі річного звіту Національного банку Словаччини за 2009 рік: «глобальна фінансова криза значно підвищила важливість євро в секторі захисту фінансів Словаччини» (Річний звіт NBS, 2009, с. 21).

Словаччина стала першою державою Центральної Європи, яка приєдналася до єврозони. Це стало можливим завдяки послідовній економічній політиці й, зокрема, упровадженню ліберальних економічних реформ, змін до законодавства і ефективних заходів, спрямованих на перехід на євро. Упродовж 2002–2007 років ВВП Словаччини зріс на 6% на рік у середньому (і на 10,4% 2007 року). Водночас безробіття знизилося з 18% до 10%. Структурні економічні реформи правоцентристського уряду Мікулаша Дзурінди (SDKU-DS), а саме: податкова, пенсійна й медична, введення більш гнучкого трудового законодавства і широкого процесу приватизації, мабуть, мали найістотніший вплив.

Інший важливий пріоритет економічної політики Словаччини стосується залучення іноземних інвестицій. Між 2002 і 2007 р. ВВП становив 7,5% від річного ВВП у середньому, який був кра-

щим результатом у регіоні¹⁹. Популістська ліва партія Роберта Фіцо, який прийшов до влади 2006 року, продовжувала роботу щодо приєднання до єврозони. Уряд Р. Фіцо вирішив лише трохи скорегувати економічну політику, наприклад, скасувати символічні витрати на охорону здоров'я, підвищити мінімальну заробітну плату й оподаткувати експортерів.

Коли фінансова криза викликала глобальний спад наприкінці 2008 року, з'ясувалося, що економіка Словаччини погіршилася через зниження попиту на сировинні товари з країни в основних торгових партнерів і зниження експорту Словаччини (промислове виробництво зменшилася на 9,2% 2008 року, переживши найсильніший спад в історії країни)²⁰. 2010 року економічний розвиток Словаччини поступово пожвавився, завдяки чому зріс ВВП, збільшившись на 4% порівнянно з попереднім роком.

Процес поступового економічного відродження залежить від зовнішнього попиту. З погляду економічного виробництва на зростання ВВП 2010 року вплинуло збільшення промислового виробництва і послуг (NBS річний звіт, 2010).

Політична нестабільність 2011 року. На чергових парламентських виборах 12 червня 2010 р. була створена нова урядова коаліція. SMER-SD перемогла на виборах до Національної ради з 34,80% голосів. Політичними партіями, які отримали відносно значну кількість голосів, були SDKU-DS (15,42%), SaS / *Sloboda a Solidarita* / Свобода і солідарність (12,15%), KDH (8,53%) Most-Híd / Міст (8,13%) і SNS (5,08%) (згідно з даними Статистичного управління Словацької Республіки, 2018 р.). SMER-SD не вдалося створити коаліції з більшістю голосів у парламенті. Тому коаліція була побудована з SDKU-DS, SaS, KDH. Івета Радічова була призначена прем'єр-міністром. Головна ідея цього уряду полягала в прагненні створити сприятливі передумови для підвищення якості й рівня життя словацьких громадян. Заява політика охоплювала чотири основні цілі: демократичну квітучу державу, гро-

¹⁹ Daborowski T., Slovakia's economic success and the global crisis, *CES COMMENTARY*, Issue 19, 02.02.2009, Centre for Eastern Studies, OSW.WAW.PL

²⁰ Ibidem.

мадян, безпечність та ефективність. Головними векторами нового уряду стали: здорові і стійкі державні фінанси, підвищення якості ділового середовища, усунення бар'єрів у зростанні зайнятості, так звані нові соціальні ризики – бідність, соціальне відчуження, підвищення якості освіти, науки і досліджень, зміцнення правопорядку і боротьби з корупцією (Заява політика уряду, 2010 р.).

Урядова коаліція з Іветою Радічовою розпалася 2011 р. через нездатність коаліційних партій отримати достатньої підтримки в парламенті у зв'язку зі збільшенням кредитоспроможності Європейського фонду фінансової стабільності (EFSF). Коаліційна партія SaS утрималася від голосування і уряду не вдалося домогтися абсолютної більшості для прем'єр-міністра. Досягнення більшого консенсусу щодо просвіропейського курсу залежало від виконання політичними суб'єктами своїх зобов'язань.

Поєднання вотуму довіри з європейських питань може бути витлумачено як вияв принципового ставлення з боку вищого керівництва Словацької Республіки в царині зовнішньої політики.

Загалом, словацька економіка зазнала позитивної динаміки: у цей період економічна ефективність піднялася, зростав ВВП; збільшення в річному обчисленні 2011 року становило 3,3%. Закордонний попит був одним із чинників, який сприяв зміцненню економічного зростання. ВВП зростав здебільшого за рахунок промисловості й деяких послуг.

Політичний та економічний розвиток між 2012 і 2016 роками. SMER-SD виграла дострокові парламентські вибори в березні 2012 року з 44,42% голосів, Відсотка, достатнього для входження до Національної ради Словацької Республіки, досягли такі політичні сили: KDH (8,82%), Olano / *Obyčajní ľudia nezávislé osobnosti* / Звичайні люди і незалежні особистості (8,56%), Most-Híd (6,90%), SDKU-DS (6,10%) і SaS (5,88%) (згідно з даними Статистичного управління Словацької Республіки, 2018 р.). Уряд на чолі з Р. Фіцо було призначено 4 квітня 2012 року.

Завдяки переконливим результатам на виборах Р. Фіцо вдалося встановити однопартійний уряд (*Vládne koalície a vlády v ére samostatného Slovenska* / Урядові коаліції та уряди в період неза-

лежної Словаччини, 2016 р.). Основні частини заяви урядової політики містили такі пріоритетні напрямки: соціальна стабільність і безпека людей, зміцнення позиції Словацької Республіки в ЄС і світі, довготермінова стійкість економічного розвитку, роль держави й державного сектора в розвитку суспільства, орієнтація на знання, освіту та культуру, якість життя згуртованого суспільства, а також регіональний розвиток.

У зовнішній політиці пріоритети коаліції стосувалися розвитку добросусідських відносин і активізації співпраці всередині ЄС та з відповідними партнерами на регіональному та глобальному рівні, щоб забезпечити й гарантувати мир і стабільність.

Основні цілі та пріоритети заяви щодо політики уряду були підсумовані так: (Заява щодо політики уряду, 2012 р.)

1. Ужити заходів для зміцнення державних фінансів.
2. Ужити заходів для підвищення економічного зростання і стабільності цін.
3. Ужити заходів для зниження рівня безробіття здебільшого серед молоді й систематично зосередитися на проблемах довготермінового безробіття.
4. Ужити заходів для вдосконалення правоохоронної діяльності та знищити корупцію в суспільстві.
5. Ужити заходів для поліпшення охорони здоров'я та її фінансової стабілізації.
6. Сприяти досягненню стратегічних цілей ЄС, але водночас стежити за дотриманням законних інтересів Словацької Республіки.
7. Сприяти підвищенню економічної, соціальної та територіальної згуртованості суспільства.
8. Створити умови для економічного, соціального, екологічного та наукового розвитку Словаччини.
9. Підвищувати відкритість до суспільства і розвивати широкий соціальний діалог.

У 2012 і 2013 роках динаміка економічного зростання знизилася порівняно з 2011 р. (2012 року зростання ВВП становило 2%, а 2013 року відбулося зниження до 0,9%). Знижена динаміка економічного зростання в Словаччині 2013 року відобразилася у

сфері зайнятості та ринку праці. Рівень безробіття був на підйомі, і продуктивність праці знизилася (Річний звіт NBS, 2013 р.).

У 2014 і 2015 роках Словачька Республіка пережила найвищі темпи економічного зростання, (2014 року воно було на рівні 2,4%) (річний звіт NBS, 2014 року), 2015 р. – 3,6% році). Економічне зростання було збільшено за рахунок коштів, наданих ЄС; 2015 року їх використання сягнуло 90%. (Національна програма реформ Словачької Республіки, 2015 р.). 2016 року ВВП зріс на 3,3%; уповільнення зумовлене здебільшого зниженням внутрішнього попиту. Рівень безробіття також знизився, досягнувши 9,7% (Річний звіт NBS, 2016 р.).

Президентські вибори в Словаччині 29 березня 2014 року виграв незалежний кандидат Андрей Кіска з 59,38 % голосів. Його суперником був чинний прем'єр-міністр і офіційний кандидат керівної партії SMER-SD Роберт Фіцо, який отримав 40,61% голосів. Явка виборців становила 50,48%. 51-річний бізнесмен Андрей Кіска – перший президент Словаччини без попереднього досвіду в політиці й перший, хто ніколи не належав до комуністичної партії.

Андрей Кіска заробив свій статок у фінансовій індустрії. 2006 року він заснував благодійний фонд *Good Angel*, працюючи з хворими на рак. Велику частину грошей А. Кіска віддає на благодійність.

5 березня 2016 р. відбулися чергові парламентські вибори, у результаті яких створено нову урядову коаліцію. SMER-SD перемогла на виборах до Національної ради з 28,3% голосів. Політичними партіями, які отримали відносно значну кількість голосів, стали: SaS (12,10%), OĽANO-NOVA (11,02%), SNS (8,64 %), неофашистська ĽSNS (8,04%), SME Rodina (6,62%), Most-Híd (6,5%) і #Siet (5,40%) (згідно з даними Статистичного управління Словачької Республіки, 2018 р.). SMER-SD створила коаліцію, а Роберт Фіцо був призначений прем'єр-міністром.

На парламентських виборах у березні 2016 року ĽSNS отримала 8,04% голосів (проголосували 209,799 тис. осіб) і стала парламентською партією. Це дало їй платформу для поширення радикального, екстремістського, проросійського, анти-НАТОВ-

ського настроїв. Загалом із 2015 року спостерігаємо тенденцію радикалізації в політичному житті Словаччини. Навіть основні політичні сили, як-от, соціал-демократична SMER-SD, націоналістична SNS і навіть ліберальна SaS набули радикальної риторики і політики щодо меншин (етнічних, релігійних і сексуальних, мігрантів, біженців)²¹.

Посилення міжнародної відповідальності щодо вектора Словацької Республіки. Після закінчення холодної війни відбувається співпраця всіх європейських організацій зі США, супроводжувана введенням демократичних механізмів, ринкової економіки та розвитком західного способу життя. Докладний аналіз цих процесів підтверджує гіпотезу про їх взаємозв'язок.

Розвиток довів, що, незважаючи на часте неприйняття і упередження проти геополітики, геополітичні аналізи потрібні для формулювання національних інтересів. Аналізи свідчать, що цей регіон не є геополітично координаційним центром для геостратегічних гравців. Унаслідок треба зосередитися на ефективності зовнішньої політики, заснованої на консенсусі політичної культури, яка призведе до відновлення простору, у якому перебуває Словаччина, збільшуючи загальну політичну безпеку й економічну стабільність.

Під час геополітичного аналізу центральноєвропейського простору важливо не забувати, що він не утворює геополітичної спрямованості геостратегічних гравців. Ось причина, чому так важливо зосередитися на розвитку економічної влади і провадити ефективну зовнішню політику.

Незначна сила Словаччини не є результатом низьких витрат на оборону чи невеликого торгового ринку. Це здебільшого обумовлено малим значенням простору, де перебуває держава. Традиційно чеське і словацьке політичне мислення сприймає власну унікальність унаслідок державного позиціювання в географічному

²¹ Mesežnikov G., Bránik R., Hatred, Violence and Comprehensive Military Training – The Violent Radicalisation and Kremlin Connections of Slovak paramilitary, extremist and neo-Nazi Groups, *A Study by Political Capital*, Budapest, 2017, p.14,16.

центрі Європи. Однак, це всього лише географічна ілюзія. Основна європейська геополітична вісь проходить по лінії з Парижа, Берліна, Варшави, Мінська та Москви. Уздовж неї розташовано основні трубопроводи, залізниці, автомобільні дороги тощо.

Вторинна геополітична вісь проходить із Рейнського регіону через Мюнхен, Відень, Будапешт, Софію і Стамбул. Ця ситуація засвідчує, що основні лінії впливу в Європі йдуть повз Словаччину. За словами Бжезінського, Чехія і Словаччина не геостратегічні гравці й не геостратегічні зонами фокусування²².

Література часто пропонує думку, що колишня Чехословаччина – саме та частина Європи, без якої Захід не може йти на Схід, а Схід – на Захід. Проте, досвід ХХ століття демонструє дещо інше. Конференція в Локарно 1925 року вже довела, що простір Центральної Європи для політичних сил може відрізнитися від західноєвропейського простору. Мюнхенський договір підтвердив, що французи й англійці ненадійні партнери з огляду на те, що геополітичне значення Чехословаччини було для них менше, аніж передбачуваний ризик конфлікту з Німеччиною. Події 1948–1968 рр. засвідчили невелике значення Чехословаччини для Заходу, а 1989 рік – для тодішнього радянського керівництва²³.

Ключове послання з листопадових подій 1989 року (Оксамитова революція) відкрило простір для поточної і майбутньої позиції Словаччини у світі. Ця позиція сьогодні увиразнена завдяки відповідальній діяльності Словаччини як члена ЄС і надійного союзника євроатлантичної безпеки в НАТО, а також шляхом зміцнення трансатлантичних відносин, активну участь у міжнародних організаціях, як на глобальному рівні, так і в Центрально-Європейському регіоні, передачу ноу-хау для країн західних Балкан і східних сусідів (наприклад, для Східного партнерства). Членство в НАТО забезпечує Словаччину можливістю для участі в формуванні міжнародної політики й безпеки навколишнього середовища. Словаччина взяла на себе відповідальність за успіх деяких операцій НАТО (Афганістан, Ірак, Косово, Боснія і Герцеговина).

²² Krejčí O., *Geopolitika středoevropského prostoru – pohled z Prahy a Bratislavy*, 3. upravené a rozšířené vydání, Praha: Professional Publishing, 2009.

²³ Ibidem.

Окрім безпеки навколишнього середовища, ширші заходи щодо стабільності та реконструкції країни стали невід'ємною частиною участі Словаччини в НАТО. Що стосується європейського порядку денного, то, крім компонентів політичної безпеки, економіка також має важливе значення для Словацької Республіки. Досягнення відповідних цілей обумовлює продовження економічного зростання, а також зближення словацької економіки із середнім рівнем у ЄС.

Надзвичайно відповідальний підхід до заходів щодо фінансової консолідації в ЄС мотивував інтерес Словацької Республіки залишатися в серцевині європейської інтеграції. Європейська політика Словацької Республіки підсилює економічний і валютний союз через чотири стовпи: банківський, фінансовий та економічний союз і демократичну легітимність ЄС. Економічна дипломатія – один із важливих інструментів для досягнення національних інтересів. Його ядро передбачає інвестиції з високою доданою вартістю, розвиток технологій, інновацій і підтримку прикладних досліджень у співпраці з відомими світовими науково-дослідними інститутами й університетами.

У загальній політиці безпеки й оборони Словацька Республіка бере активну участь у підвищенні ролі ЄС у міжнародному регулюванні криз, зміцненні потенціалу, оборонного планування. Це також сприяло розвитку співпраці з ЄС та іншими міжнародними організаціями²⁴. Згідно з деклараціями політики Євросоюзу щодо пріоритетів на період 2016–2020 р. в галузі безпеки, основна увага буде приділена глобальній стратегії ЄС щодо зовнішньої політики й політики безпеки. Беручи до уваги стратегічні плани НАТО і ЄС, Словацька Республіка оновлює та адаптує власні документи з безпеки й оборонної стратегії. Словаччина зосереджує зусилля,

²⁴ Lenč M., *Zahraničná politika SR. In Vplyv EÚ a NATO na Európsku a globálnu stabilitu a ich význam pre bezpečnosť SR* [elektronický zdroj] : vypracovanie odborných študijných materiállov, ktoré sa venujú aktuálnym otázkam bezpečnosti relevantných pre SR ako člena EÚ a NATO – 1. vyd. – Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2016., online, s. 55-60. [online] [cit. 2017-12-09], <http://www.fpvmv.umb.sk/vplyv-eu-a-nato-na-europsku-a-globalnu-stabilitu-a-ich-vyznam-pre-bezpecnost-slovenskej-republiky>

щоб активізувати співпрацю з країнами-членами в створенні цивільних і військових можливостей, відповідно до Європейської програми з безпеки 2015–2020, фокусуючись на боротьбі з тероризмом, організованою та цифровою злочинністю, нерегулярною і неконтрольованою міграцією, а також докладаючи зусиль до оборони зовнішнього кордону ЄС, підвищення безпеки в Шенгенській зоні, захисту кіберпростору, ефективності антикризового управління.

Новим аспектом діяльності Словаччини в світі є політика допомоги в сфері розвитку. Незважаючи на невелику кількість коштів, Словаччина може похвалитися багатьма успішними проектами в Кенії, Афганістані, Шрі-Ланці або Дарфурі. Проте існує потреба подальшого вдосконалення наданої допомоги, поліпшення програмної орієнтації, а також спеціалізації сектора²⁵. Словацькі неурядові громадські організації особливо активні в Україні, Білорусі, Сербії та Чорногорії. Як і в інших сферах, у зовнішній політиці треба забезпечити подальший розвиток наявних видів діяльності, пропонуючи нові ініціативи.

Багато успішних проектів реалізовано завдяки вступу Словаччини до ЄС і НАТО. Також можна згадати продуктивну роботу під час членства Словаччини в Раді Безпеки ООН, діяльність на Західних Балканах, в Іраку й Афганістані. 2009 року Словаччина стала членом Економічної і соціальної ради ООН і членом Ради ООН з продовольства і сільського господарства. Країна також є активним посередником так званого міжгромадського діалогу між греками і турками-кіпріотами.

Словаччина виступила з цікавими ініціативами під час свого головування в ЄС, зокрема щодо інституційного балансу, посилення позиції національних парламентів, підвищенні стійкості ЄС загалом, підвищення внутрішнього ринку (енергетичний союз, єдиний цифровий ринок, ринок капіталу, непорушність вільного пересування людей, товарів, послуг і капіталу). У переговорах Європейської комісії щодо вільної торгівлі Словацька Республіка

²⁵ Brocková I., *Ekonomická dimenzia zahraničnej politiky SR, Zahraničná politika Slovenska po vstupe do NATO a EÚ. Východiská a stratégie*. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, 2004, s. 67-83.

прагне до результатів, які поважають інтереси словацьких громадян. Словаччина також постійно вказує на потребу підтримки східного напрямку Європейської політики сусідства і розширення ЄС, звертається до південного напрямку політики сусідства з міркувань безпеки.

Зараз Словаччина як країна в Центральній Європі може багато що зробити задля розширення регіонального співробітництва (транспорту, торгівлі, інституції). На сьогодні більше 60 мільйонів жителів проживають у країнах Вишеградської групи на площі 534 000 квадратних кілометрів, що більше, ніж Франція. Це партнерство може створити загальну платформу для переговорів у ЄС, адже спільна позиція чотирьох держав, безумовно, може досягти кращих результатів, ніж чотирьох незалежних держав, що діють винятково від свого імені²⁶.

Висновки. Після 1992 року політична еліта була незацікавлена в пошуку компромісу, який допоміг би зберегти існування Чехо-Словаччини. 1 січня 1993 року була створена незалежна Словацька Республіка. Нестійкий політичний розвиток, відхід від демократичних стандартів і підтримка авторитарного політичного стилю відправило Словаччини до міжнародної ізоляції. Словацька Республіка, на відміну від своїх сусідів, не була запрошена ні на переговори про вступ до ЄС 1997 року, ні приєднатися до НАТО. Результати парламентських виборів 1998 року створили можливість для початку демократичних і економічних реформ, успішне завершення яких урешті дало змогу країні приєднатися до ЄС і НАТО 2004 року.

Перше десятиліття існування Словацької Республіки стало можливим завдяки низці сприятливих умов, зокрема, ворота зрілого демократичного світу були відчинені. Проте, низький рівень політичної культури, авторитарний політичний стиль, недовіра до меншин, розграбування державної власності, деградація освіти, науки і культури майже штовхнула Словаччину за межі європейської цивілізації. Політична поразка уряду Владіміра Мечіара і проведення успішних реформ дозволило Словацькій Республіці

²⁶ Horváth P., *Stredná Európa a jej integračné pokusy, Slovenská politologická revue*, číslo 2/2004.

стати членом ЄС і НАТО. Членство в цих організаціях дало змогу зміцнити демократію, верховенство закону, повагу прав людини і добробут її громадян. Стратегічні національні інтереси Словаччини в міжнародних відносинах були реалізовані завдяки її вступу до ЄС і НАТО.

Як тільки головну мету було досягнуто, надалі країна не мала стратегії щодо майбутньої політики. Ключова проблема словацької політики полягає в здатності скористатися перевагами членства в НАТО і ЄС, а також використовувати його як інструмент зовнішньої політики, щоб пропагувати національні інтереси. З моменту вступу до ЄС реальний ВВП Словаччини зростає швидше, ніж у будь-якій державі-члені ЄС – у середньому на 3,8% за рік. Словаччина запровадила євро 2009 року та швидко оговталася від короткого різкого спаду внаслідок світової фінансової кризи. У наступні роки вона стала однією із країн-членів зони євро, що демонструють економічне зростання.

Зараз Словаччині потрібно поліпшити транспортну інфраструктуру, спрямовану на скорочення регіональних відмінностей, щоб зробити державне управління, систему освіти й бізнес-середовище більш ефективними. Уважають, що корупція стала серйозною проблемою практично в усіх секторах держави. Для подальшого швидкого зростання економіки Словаччини потрібна політична стабільність і продовження реформ.

Крім внутрішніх чинників, зовнішнє середовище також впливає на процес трансформації. Наразі Словаччина переосмислює наслідки зіпсованих відносин і зростання напруженості між ЄС і НАТО з одного боку, і Росією – з іншого, викликані анексією Кримського півострова і підтримкою сепаратистських сил на Сході України. Крім того, європейська політика щодо міграційної кризи має наслідки для відносин усередині ЄС²⁷.

Різні показники свідчать про збільшення динаміки глобального середовища з погляду міжнародної політики і безпеки. Творен-

²⁷ Bolečková M., *Migračná politika Slovenskej republiky: desať rokov po vstupe do Európskej únie*, *Politické vedy : časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá*, Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, 2014, Rok. 17, 3 (2014), s. 68-90.

ня кіберпростору створює нові проблеми для національної безпеки²⁸. Очевидно, що ми залишили лінійну траєкторію розвитку і стали свідками висхідної нелінійності: зокрема, це стосується можливості передбачати майбутні події. Внутрішні проблеми ЄС, пов'язані з політичною і соціально-економічною згуртованістю, не повинні бути ізольовані.

Потрібно активно триматися трансатлантичного партнерства, яке позитивно вплинуло на майбутнє об'єднаної Європи в три ключові періоди світової історії (Першої та Другої світових воєн, холодної війни). У минулому консенсус серед іноземних політичних еліт був пов'язаний головню з європейською та євроатлантичною інтеграцією. Після досягнення рубежу зовнішня політика втратила свою панівну програму, яка ослабила широкий консенсус серед політичних і експертних еліт щодо подальшого напрямку зовнішньої політики, а також їхню здатність ефективно взаємодіяти в політичній діяльності.

Словаччині за останні 25 років у досить прагматичній манері вдалося досягнути успіху в багатьох аспектах економічної, фінансової, зовнішньої та безпекової політики. Це буде мати важливе значення для майбутнього Словаччини. Потрібно буде й надалі успішно вирішувати внутрішні та зовнішні проблеми й перевершити очікування, як це було з її економікою. Незважаючи на успіхи, досягнуті в розвитку внутрішніх і зовнішніх відносин, політичні й інтелектуальні еліти повинні зосередитися більше на послідовному баченні майбутнього країни.

Рекомендована література:

1. Beblavý M., Priemyselná politika. Marcinčin A., Beblavý M.(ed.), *Hospodárska politika na Slovensku 1990-1999*, Bratislava: SFPA, Centrum pre spoločenskú a mediálnu analýzu, INEKO, 2000.
2. Bolečeková M., Migračná politika Slovenskej republiky: desať rokov po vstupe do Európskej únie, *Politické vedy : časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné*

²⁸ Fabian P., Kottman P., . Krízový management pri bezpečnostných hrozbách z kybernetického priestoru, *Proceedings of Bezpečnostné Fórum 2014*, pp.119-120.

štúdiá, Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, 2014, Rok. 17, 3 (2014), s. 68-90.

3. Brocková I., Ekonomická dimenzia zahraninej politiky SR, *Zahraničná politika Slovenska po vstupe do NATO a EÚ. Východiská a stratégie*. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, 2004, s. 67-83.

4. Bútora M., Kollár M., Mesežnikov G., Bútorová Z. (eds.), *KDE SME? Mentálne mapy Slovenska*, Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, Kalligram, 2010, pp. 44-45, 47- 48, 50, 56, 57, 59.

5. Daborowski T., Slovakia's economic success and the global crisis, *CES COMMENTARY*, Issue 19, 02.02.2009, Centre for Eastern Studies, OSW.WAW.PL.

6. Drulák P., *Slovensko, Česko a Západ. Zahraničná politika*, <http://zahranicnapolitika.dennikn.sk/slovensko-cesko-a-zapad/>.

7. EurActiv: *EU in the 2016-2020 Government Statement*. Online, <http://euractiv.sk/fokus/buducnost-eu/eu-v-programovom-vyhlaseni-vlady-2016-2020>.

8. Fabian P., Kottman P., . Krízový management pri bezpečnostných hrozbách z kybernetického priestoru, *Proceedings of Bezpečnostné Fórum* 2014, pp.119-120.

9. Holec R., Dvadsať rokov pohľadom historika, Bútora M., Mesežnikov G., Bútorová, Kollár M., *ODKIAĽ A KAM. Dvadsať rokov samostatnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, Kalligram, 2013, p. 11.

10. Horváth P., Stredná Európa a jej integračné pokusy, *Slovenská politologická revue*, číslo 2/2004.

11. Huntington S., *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman: Univeristy of Oklahoma Press, 1993.

12. Klinec I., Scenáre vývoja. Slovenská ekonomika v prvom desaťročí 21. storočia, *Slovo, politicko-spoločenský týždenník*. Internetové vydanie, č.5., 2.-8.2.2000, <http://www.noveslovo.sk/archiv/2000-5/otrendoch.html>.

13. Kosír I., Rosenberg M., Výzvy nových foriem inštitucionálnej integrácie – integrácie vyššieho rádu a flexibilnej integrácie, *Nové obchodnopolitické prostredie SR a ČR po vstupe do EÚ. Zborník z 5. medzinárodnej vedeckej konferencie Česko a Slovensko*

v medzinárodnom obchode a podnikaní. Bratislava 8.apríla 2005, Bratislava: Ekonóm, 2005, p. 114.

14. Kosír I. *Výhody z členstva v Európskej únii a zlepšovanie systémových predpokladov pre ich využívanie na Slovensku z hľadiska regionálneho rozvoja*. str.12,13,14.

15. Kováč D., *Dejiny Slovenska*, Bratislava: Nakladatelství Lidové noviny. 1998, p..316-323,331-334, 337-338.

16. Krejčí O., *Geopolitika stredoevropského prostoru – pohľad z Prahy a Bratislavy*, 3. upravené a rozšírené vydanie, Praha : Professional Publishing, 2009.

17. Kučerová I., *Střední Evropa. Komparace vývoje středoevropských států*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Nakladatelství Karolínium, 2015, p. 10-11.

18. Lenč M., *Zahraničná politika SR*. In *Vplyv EÚ a NATO na Európsku a globálnu stabilitu a ich význam pre bezpečnosť SR* [elektronický zdroj] : vypracovanie odborných študijných materiálov, ktoré sa venujú aktuálnym otázkam bezpečnosti relevantných pre SR ako člena EÚ a NATO – 1. vyd. – Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2016., online, s. 55-60. <http://www.fpvmv.umb.sk/vplyv-eu-a-nato-na-europsku-a-globalnu-stabilitu-a-ich-vyznam-pre-bezpecnost-slovenskej-republiky>.

19. Mesežnikov G., Bránik R., *Hatred, Violence and Comprehensive Military Training – The Violent Radicalisation and Kremlin Connections of Slovak paramilitary, extremist and neo-Nazi Groups, A Study by Political Capital*, Budapest, 2017, p. 14, 16.

20. Mesežnikov G., Politické strany a stranická politika po Novembri '89, Bútora M., Kollár M., Mesežnikov G., Bútorová Z. (eds.), *KDE SME? Mentálne mapy Slovenska*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, Kalligram, 2010, pp. 44-45, 47- 48, 50, 56, 57, 59.

21. Morvay K., Celkový makroekonomický vývoj, Marcinčin A., Beblavý M. (ed.), *Hospodárska politika na Slovensku 1990-1999*, Bratislava: SFPA, Centrum pre spoločenskú a mediálnu analýzu, INEKO, 2000, pp.19, 20, 27, 34, 35, 39- 41, 45, 46.

22. *Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky*, 2006, [http://archiv.vlada.gov.sk/old.uv/6380/programove-vyhlasenie-vlady-slovenskej-republiky-\(od-04-07-2006-do-08-07-2010\).html_](http://archiv.vlada.gov.sk/old.uv/6380/programove-vyhlasenie-vlady-slovenskej-republiky-(od-04-07-2006-do-08-07-2010).html_).

23. *Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky*, 2010, http://www.vlada.gov.sk/data/files/18_programove-vyhlasenie-2010.pdf.

24. *Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky*, 2012, http://www.vlada.gov.sk/data/files/2008_programove-vyhlasenie-vlady.pdf.

25. Rosputinský P., *Praktikum z diplomatického práva a konzulárneho práva*, Bratislava: PAMIKO, 2017.

26. Rýsová L., Dobrík M., Čajka P., *Stratégia Európa 2020 a plnenie jej cieľov v podmienkach Európskej únie a Slovenskej 8. kapitola, Zahraničná politika Slovenskej republiky v rámci vybraných oblastí vonkajšej činnosti Európskej 1. vyd.*, Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, 2016. pp. 192-239.

27. *Statistical Office of the Slovak Republic Online*, <https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/themes/elections/parliament/about/>.

28. ŠÚ SR, NBS, Marcinčin A., Beblavý M.(ed.), *Hospodárska politika na Slovensku 1990-1999*, Bratislava: SFPA, Centrum pre spoločenskú a mediálnu analýzu, INEKO, 2000, p. 27.

29. Szomolányi S., Does Slovakia Deviate from the Central European Variant of Transition?, Szomolányi S., Mesežnikov G. (eds.), *Slovakia: Parliamentary Elections 1994. Causes-Consequences-Prospects*. Bratislava: Slovak Political Science Association and Friedrich Ebert Foundation, 1994.

30. Szomolányi S., Slovakia between Eastern and Central European Ways of Transition, Dvořáková V. (ed), *Succes or Failure? Ten years after*. Praha: Česká společnost pro politické vědy, Slovenské združenie pre politické vedy, 1999, pp. 28, 34.

31. Terem P., Lenč M., Význam spojeneckých väzieb a súčasné smerovanie európskej zahraničnej politiky Slovenskej republiky, Bittmanová B., Vlková E. (eds.), *International relations 2015. Current Issues of World Economy and Politics. Publishing Ekonom* 2015, p.674-686.

32. Terem P., *Strategické zameranie zahraničnej a bezpečnostnej politiky SR ako členského štátu EÚ a NATO*, Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, 2017, <http://www.publikacie.fpvmmv.umb.sk/terem/>.

33. Terem P. Slovakia in Central Europe – geopolitical aspects. chapter 1., Terem P., Čajka P., Rýsová L., *Slovakia in geopolitical and geo-economic context*, Praha: Professional Publishing, 2015, pp. 6-38.
34. *Vládne koalície a vlády v ére samostatného Slovenska, 2016*, <http://www.parlamentnelisty.sk/spravy/socialhub/Vladne-koalicie-a-vlady-v-ere-samostatneho-Slovenska-264981>.
35. *Výročná správa NBS, 2006*, Bratislava: Národná banka Slovenska, 2006.
36. *Výročná správa NBS, 2007*. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2007.
37. *Výročná správa NBS, 2008*. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2008.
38. *Výročná správa NBS, 2009*. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2009.
39. *Výročná správa NBS, 2010*. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2010.
40. *Výročná správa NBS, 2013*. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2013.
41. *Výročná správa NBS, 2014*. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2014.
42. *Výročná správa NBS, 2015*. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2015.
43. *Výročná správa NBS, 2016*. Bratislava: Národná banka Slovenska, 2016.
44. *WIKINEWS, 2014. Andrej Kiska elected fourth President of the Slovak Republic. April 1. 2014*, https://en.wikinews.org/wiki/Andrej_Kiska_elected_fourth_President_of_the_Slovak_Republic.